

T AAL & CULTUUR

[T] DE TAAL VAN EUROPA ANNO 2016

“Vertalers bevinden zich doorgaans in de kruipruimte van de literatuur. Dat de kamer met zoveel smaak is ingericht, is ook hún verdienste, maar de lezer mag daar niets van merken. De schrijver dient rechtstreeks tot ons te spreken, met behulp van een onzichtbare tolk. Wie de tolk toch ziet, leest een slechte vertaling.” Aldus vertaler uit het Russisch Aai Prins, aangehaald door Rien Verhoef in zijn dankrede bij het verkrijgen van een eredoctoraat van de Universiteit Leiden in 2013.

Literair vertalen is een complex vak waarbij je aan wat talenkennis en een vlotte pen niet genoeg hebt. De vertalers doen immers wel iets meer dan alleen een tekst overzetten in een andere taal. Zij herscheppen een kunstwerk op zo’n manier dat het in de doeltaal, - literatuur en -cultuur kan functioneren. Een vertaler moet daarom niet alleen beschikken over een uitmuntende kennis van de brontaal, om alle stilistische en andere nuances te begrijpen, maar minstens zoveel van de doeltaal, en evenzo voor literatuur en cultuur in beide talen. Dit naast al die andere vaardigheden die ervoor zorgen dat een goede literair vertaler – in de tekst althans – onzichtbaar is. Ook vervullen zij vaak de rol van literair agent en scout.

Talent is dus wel nodig maar op zichzelf niet

genoeg. Talent moet ook tot ontwikkeling worden gebracht. Nederland en Vlaanderen trekken al heel lang gezamenlijk op bij die zo belangrijke opleiding en expertisebevordering van literair vertalers. Wat begon met een zomercursus literair vertalen onder de hoede van de Taalunie, heeft zich verdiept tot een expertisecentrum en een masteropleiding, en verbreed naar Europa met twee mijlpalen in 2016, ook het jaar waarin Nederland en Vlaanderen samen gastland zijn op de Frankfurter Buchmesse.

In mei 2016 is het Expertisecentrum Literair Vertalen (ELV) feestelijk van start gegaan in een nieuwe opzet, als een samenwerkingsverband van de Taalunie, de KU Leuven en de Universiteit Utrecht, in een geassocieerd partnerschap met het Nederlands Letterenfonds en het Vlaams Fonds voor de Letteren. Het ELV speelt al vijftien jaar een rol in de loopbaan van veel literair vertalers uit het taalgebied en ver daarbuiten. Het aanbod is inmiddels uitgegroeid tot een breed scala aan opleidingsmogelijkheden en vormen van kennisdeling, onder meer via de website www.literairvertalen.org.

Een belangrijke manier van kennisoverdracht vormen de mentoraten, die een beginnende literair vertaler in staat stellen om onder begeleiding van een ervaren collega een eerste boek te vertalen. Met de Lage Landen Ateliers en de Vertaalateliers op Locatie

geeft het ELV studenten binnen en buiten het taalgebied de kans om kennis te maken met het vak van literair vertaler. Via de dossiers per land verzamelt het ELV alle beschikbare informatie per taalrichting, zodat er een gericht aanbod kan worden ontwikkeld, bij voorkeur in samenwerking met andere betrokken opleiders en instellingen.

Ook wordt geprobeerd om het Nederlands-Vlaamse vertaalbeleid te beïnvloeden. In 2008 schreven Martin de Haan en Rokus Hofstede namens de Taalunie, het ELV en de Letterenfonds het pleidooi **Overigens schitterend vertaald. Voor het behoud van een bloeiende vertaalcultuur*. Het werd overhandigd aan de toenmalige ministers van Cultuur en Onderwijs Plasterk, Anciaux en Vandenbroucke. De ministers werd onder meer gevraagd om een nieuwe academische opleiding voor literair vertalers. Als direct gevolg hiervan is in 2013 de transnationale master Literair Vertalen gestart, een samenwerking van de KU Leuven en de Universiteit Utrecht, gesteund door de Taalunie en de Letterenfonds. Doel is te komen tot een netwerk met universiteiten binnen en buiten het taalgebied van vertaalmasters en verwante masters met Nederlands als bron- of doeltaal.

Het fundament onder alle activiteiten wordt gevormd door de Leerlijn Literair Vertalen, ontwikkeld in samenwerking met verschillende

deskundigen en in een eerste versie gepresenteerd in 2014. De leerlijn is bedoeld als een analytisch instrument. Dat betekent dat niet wordt geprobeerd om één allesomvattende “literaire vertaalbekwaamheid” te beschrijven, maar om een hele reeks competenties te onderscheiden. Onder competentie wordt verstaan “de aangetoonde bekwaamheid om kennis en vaardigheden toe te passen”. Niet alleen kennis en vaardigheden zijn van belang, ook attitude speelt een essentiële rol. Competentie is dus een samenstel van kennis, vaardigheden en attitude. Een analytisch model als de leerlijn kan natuurlijk geen recht doen aan de individuele loopbanen van literair vertalers. Het kan wél helpen om overzicht te creëren, zowel voor de vertaler zelf als voor de aanbieders van opleidingen en cursussen.

Eén enkele opleidingsinstantie kan niet alles bieden wat nodig is voor de professionalisering van een literair vertaler. Een academische opleiding kan niet zonder de inbreng van ervaren beroepsvertalers. Meer praktijkgerichte opleidingen kunnen baat hebben bij enige theoretische reflectie door een beroep te doen op mensen die daar iets over weten te zeggen. In de leerlijn wordt voor het eerst samenhang aangebracht tussen de academische en niet-academische vormen van scholing.

Opleiders krijgen een handvat aangereikt om hun programma op maat in te richten; vertalers kunnen

hun eigen niveau inschatten en zich gericht verder professionaliseren. Beleidsinstellingen kunnen er het bereikte niveau van een vertaler mee bepalen.

Nederland en Vlaanderen slaan inmiddels ook samen hun vleugels uit naar de rest van Europa: binnen het project PETRA-E wordt een Europese versie van de Leerlijn ontwikkeld: het Framework Literary Translation. Taalunie, KU Leuven, Universiteit Utrecht en vijf partners uit onder meer Duitsland, Engeland, Hongarije en Italië hebben in de zomer van 2016 het resultaat van dit project gepresenteerd: er is nu een leerlijn beschikbaar voor alle literair vertalers, opleiders en beleidsmakers in Europa. Dit biedt nieuwe mogelijkheden tot samenwerking en kennisuitwisseling, en daarmee dus ook nieuwe kansen voor literair vertalers.

In het najaar van 2016 zijn Vlaanderen en Nederland eregast op de Frankfurter Buchmesse. Onder het motto “Dit is wat we delen” zal via een omvangrijk programma de Nederlandstalige literatuur in al haar facetten voor het voetlicht worden gebracht. In 1993 vormden de Lage Landen ook al eens het *Schwerpunkt* op de Buchmesse. Een eerste literaire golf spoelde toen aan in Duitsland en liet heel wat literaire schatten achter op het strand. Auteurs uit Vlaanderen en Nederland werden voorgoed op de internationale kaart gezet. Meer dan twee decennia later is het tijd voor een volgende golf. De kans is groot dat net als bij het vorige gastlandschap het aantal vertalingen van Nederlandstalige literatuur in andere talen sterk toe zal nemen en er opnieuw behoefte zal zijn aan goede vertalers om in de vraag te voorzien. Want om de literaire rijkdom van Europa toegankelijk te maken in het hele continent zijn goede vertalers onontbeerlijk. De begin 2016 overleden Umberto Eco zei het jaren geleden al: “De taal van Europa is de vertaling.”

GEA SCHELHAAS & KARLIJN WATERMAN

Schelhaas is coördinator van het Expertisecentrum Literair Vertalen en Waterman is beleidsverantwoordelijke voor literair vertalen bij de Taalunie en projectleider van het Europese vertaalproject PETRA-E

literairvertalen.org
www.petraeducation.eu